

Literatura a prameny

ČERVENKA, M. et al. *Slovník básnických knih*. Praha: ČS, 1990.

MATĚJKA, L. Různá čtení Walta Whitmana v české literatuře. In L. Matějka: *Dvanáct století české literatury. Od sv. Konstantina k Milanu Kunderovi. Výbor ze studií*. Praha: Společnost pro vědu a umění, 2007, s. 25–37.

NEUMANN, S. K. *Básně II*. Praha: SNKLU, 1965.

SKOVAJSA, O. *Psaný hlas. Whitmanovy Listy trávy a Millerův Obratník Raka*. Praha: Malvern, 2015.

WHITMAN, W. *Listy trávy*. Praha, Malvern, 2017.

Zižkův klíč a jiné případy

Miloš Hoznauer

Jako vzpomínku na zesnulého češtináře Miloše Hoznauera (nekrolog jsme otiskli v předešlém čísle našeho časopisu) publikujeme jeho proslulý článek *Žižkův klíč a jiné případy* (původně otištěný in *Český jazyk a literatura*, 52, 2001–2002, s. 70–73). V něm se M. Hoznauer zabývá snad svojí největší doménou – interpretací literárního textu. Jako všechny jeho příspěvky rovněž tento skýtá i po mnoha letech živou, a zároveň nadčasovou inspiraci pro učitelskou i žákovskou aktivitu v hodinách literatury.

Jiří Kostečka

Jan Žižka, zobrazený v Jenském kodexu spolu s Janem Husem ve společnosti světců u trůnu Kristova, má neobvyklý atribut: v pravici třímá klíč.

Toto zpodobení Žižky s klíčem místo obvyklého palcátu je velmi překvapivé a zcela ojedinělé; miniatura bývá proto označována názvem „Žižka strážným u vrat nebeských“. Tak si někteří badatelé vysvětlili tuto malou záhadu — pro roli strážného či vyhazovače od nebeských bran měl Jan Žižka tu nejlepší kvalifikaci (i když bývalému vojevůdci by nějaká zbraň určitě slušela).

Bylo to však jinak. Záhadu se podařilo objasnit logickým způsobem vzdělanému dominikánskému mnichu Františku Fišerovi (po likvidaci řádu pracoval kromě jiného jako dřevorubec v Jedlové u Jiřetína).

Vyřešení případu je následující: „Slovní návod k realizaci obrázku v Jenském kodexu musel obsahovat i pokyn, že mezi světci u Kristova trůnu má být znázorněn Jan Žižka. Poněvadž evangelní texty na témže obrázku jsou latinské, smíme se domnívat, že i pokyny pro malíře (Janička Zmilelého z Písku) byly načrtnuty latinsky. Janíček latinu ovládal, neboť byl iluminátorem a podle tehdejších zvyklostí i písařem latinských graduálů. Písemný pokyn donátora Bohuslava z Čechtic zněl tedy asi takto: *Zizca tenes clavem nebo Zizca cum clava* – Žižka držící palcát, Žižka s palcátem. Snadno se pak Janíčkovu mohlo přihodit, že přečetl návod chybně: *Zzizka tenes clavim* (*Zizka cum clavi*) – Žižka držící klíč, Žižka s klíčem. A aniž by příliš nad věcí uvažoval, vypodobnil slavného válečníka s klíčem v ruce. Není ostatně vyloučeno,

že bezděčné záměny slov *clavam* – *clavim* se dopustil již Bohuslav z Čechovic ve své instrukci.“

Za takové vyřešení případu by se nemusel stydět ani poručík Columbo. Logické, věcné. Ostatní složité hypotézy musely jít stranou.

Ano, někdy si jako detektiv může připadat i ten, kdo chce dešifrovat poselství autora. A leckterý autor by se podivil, co všechno svým výtvozem údajně vyjádřil.

Jednou jsem Ivanu Wernischovi předložil nejružnější výklady jeho básně, jak je shromáždili studenti v dobré víře, že odhalují tajemství poezie. Byl příjemně překvapen a prohlásil, že to je větší zábava než tu báseň psát. Studenty nechtěl zklamat, ale přiznal se, že zašifrovat nic nemínil.

Škoda, že Franz Kafka se už nemůže vyjádřit k nejružnějším výkladům svého díla. Těch vykladačů je na celém světě velké množství, neboť Kafkovo dílo je jako stvořené pro pátrání po autorově záměru.

„Není autora lstivějšího a úskočnějšího než Kafka,“ prohlásil profesor Václav Černý při vyšetřování případu proměny obchodního cestujícího Samsy ve velkého brouka. Jaký byl smysl této proměny? Kauzu V. Černý s přehledem vyřešil. Tato proměna člověka v obtížný hmyz byla trestem za zradu na poslání, zradu povinnosti. Hrdinu obtěžovala povinnost vydržovat zchudlou rodinu jako obchodní cestující. Svůj štěníčí osud proto přijme; raději být broukem než obchodním cestujícím. (Trochu ho chápau.)

Samozřejmě mohly být i jiné motivy. Hodně se psalo o Kafkově pocitu jakési vyvrženosti, neschopnosti zařadit se mezi normální lidi. A hlavně otcí se Franz nezdál velkým přínosem pro rodinu. Nemohl si tedy Kafka někdy připadat jako obtížný hmyz? A také to tak ve své povídce zpodobnit?

Případem mučícího stroje z Kafkovy povídky *V kárném táboře* (či *V trestanecké kolonii*) se zabýval spisovatel Ivan Klíma a způsob vyřešení ho proslavil v odborných kruzích. Začtème se do jeho eseje *Už se blíží meče*, ve kterém shromáždil výsledky svého pátrání.

Povídka *V trestanecké kolonii* je spolu s *Proměnou* nejrozsáhlejší Kafkovou dokončenou prací. Její obsah se zdá složitější, „zašifrovanější“ než obsah *Proměny*... A co vlastně má symbolizovat onen hrůzný stroj?... (tato povídka se dočkala co nejprotičudnějších výkladů).

Dá se prý chápat jako obraz krutého zákona: jako zpodobení dehumanizace válečné společnosti. V obrazné podobě prý ukazuje, jak naše strojová civilizace splývá s barbarskou tradicí, i zřudné plody, z tohoto splnutí. Symbolicky zpodobňuje akt vlastního psaní jako krvavé sebeoběti. Zobrazuje krutou archaickou náboženskou tradici. Mučící stroj se dá dešifrovat jako oltář, kde je člověk obětován ve jméno zřudného idolu – Zákona. Zničení přístroje se ukazuje jako předpoklad pro příchod nového věku, který je humánnější i racionálnější.

S tím vším se Ivan Klíma neztotožnil a rozhodl se pátrat na vlastní pěst. Důkazy odhalil v Kafkově korespondenci: V dopise Mileně Jesenské jsou řádky týkající se nejbolestnějšího problému Kafkova života – manželství: „...blíží se už meče, jejichž

hroty mě věncovitě obklopují, pomalu k tělu, je to nejdokonalejší mučení...“ Obraz v dopise věrně připomíná obraz mučícího stroje. A komu by byl tento důkaz nedostačující, nechť si uvědomí, jak Kafka popisuje ve svém deníku vlastní zasnoubení: „Byl jsem svázán na rukou i nohou jako zločinec...“ Klíč k rozluštění nabídl v tomto případě sám autor.

Ve svých *Dějínách* uvádí J. Vlček Husovu interpretaci *Písně písní, Výklad písníček Salomúnových*. Dcera Faraonova je církev, oči její kazatelé slova božího, řadra doktoři bohosloví: „Kterak krásné sú prsy tvé, totiž kterak sú krásní doktorové tvoji, nebo řeč jich a výmluvnost přesahá jiné údy těla tvého.“ Přijmeme tuto interpretaci?

Kolik existuje různých výkladů *Máje*? Některé nás ovšem jen pobaví. Zvlášť rozkošný je od Jaromíra Svobody ve stati *Za tajemstvím Máchova Máje*:

„Jako dosud kritikové Máje neuvažili, že ono jinak historikům běžné eufemistické dvousloví „květoucí strom“, jímž básník symbolizoval dynastii habsburskou, nezakládá pojem jedince, jediného podlého Jarmilina milence a svůdce, že se tedy Vilém pomstil za Jarmilu na celé dynastii, nerozřešili, že rovněž Jarmila, zobrazená básníkem v *Máji* nejkrásnějšími epitety zdobnými, není a nemůže být míněna než naše krásná vlast česká, dlouho sváděná, až konečně mrzce ohavnými přísliby lásky svedená do područí Habsburků; a pak ale odkopnuta jimi, využita, zneužita, hyne v mukách nezměrného zoufalství.“ (A jako důkaz sloužila „hodina, jež jí všechno vzala“, neboť spolehlivé prameny dokazují, že bitva na Bílé hoře netrvala déle než něco přes hodinu.)

Posoudit správně záměr autora je důležité i pro hodnocení díla. Milan Kundera ve svém světově proslulém románu *Nesnesitelná lehkost bytí* udělal ze svého hrdiny čističe oken proto, aby mohl líčit velmi pestrá erotická dobrodružství, která tento bývalý chirurg každý den prožíval na své pouti za špinavými okny. V žádném případě autorovi nešlo o to, zobrazit skutečnou životní situaci těch, kteří byli vyhozeni ze svých míst a museli se žít tímto pro ně nedůstojným způsobem. A proto Tomášovi otvíraly dveře atraktivní blondýny či tmavovlásky v lehounkém župánku, dobře zásobené šampaňským a koňakem. V důsledku daleko příjemnějšího počínání se ovšem na okna nikdy nedostalo, ale do pracovního výkazu bylo čištění zaznamenáno.

Toto dění velmi rozhořčilo domácí disidentské intelektuály s údělem čističů oken a výloh. Jim neotevřely dveře svůdné krasavice, ale nedůvěřivé důchodkyně, které nenabídlly ani kávu – čekala je pouze ta špinavá okna. Jedním z takto postižených byl i významný literární kritik Milan Jungmann. O negativní hodnocení románu bylo postaráno...

Stanislav Kostka Neumann nepochopil záměr Halasovy básnické skladby *Staré ženy*. V těchto fascinujících verších viděl jen jakési pesimistické zobrazení zkázy věčně přitažlivého ženství. Nepochopil, že Halas chtěl zobrazit bezútěšnost života osamělých stařen, které jako trosečnice ve svém pokoji čekají na konec... Ale Neumann reagoval důstojně – napsal polemickou báseň *Starí dělníci*. To Ladislav Štoll, jeden z bývalých vůdčích ideologů v oblasti kultury, sepsal odpudivou kritiku a básníka Halase nazval škůdcem české poezie.

Záměr novely E. Hemingwaye *Stařec a moře* je jasný: ukázat sílu člověka v extrémní situaci. Jeho stařec se stal symbolem lidské nezdolnosti a vytrvalosti.

Několik studentů, patrně v rámci racionální analýzy uměleckého textu, hodnotilo novelu jako „rozvleklý popis jednoho neúspěšného rybolovu“. Je možné, že v době vyspělé tržní ekonomiky bude tento způsob hodnocení běžný. Interpretace se stanou jednoduššími.

Literární výchova badatelsky – M. R. Štefánik v uměleckém zpracování

Jindřiška Svobodová, FF UP v Olomouci
Štěpán Svoboda, PdF UP v Olomouci

jindriska.svobodova@upol.cz
stepan.svoboda04 @upol.cz

Klíčová slova: badatelsky orientovaná výuka, didaktika českého jazyka a literatury, aktivizace žáků

Key words: inquiry-based instruction, didactics of Czech language and literature, student activation

Literary education in inquiry-based instruction – M. R. Štefánik in artistic processing

This article presents the method of inquiry-based teaching and its possibilities in teaching Czech language and literature. The authors proposed a lesson structure for the 9th grade of elementary school, which is dedicated to the personality of Milan Rastislav Štefánik and the issue of the Czechoslovak legions in the First World War. They consider the method to be suitable mainly because it activates students, evokes their older knowledge and at the same time leads to the development of independent thinking and formulation and expression skills of students.

Úvodem

Cílem následujícího příspěvku je ukázat možnosti a přínosy badatelsky orientované výuky na hodinách českého jazyka a literatury. Ve stručnosti proto nejprve představíme badatelsky orientovanou výuku jako jednu z vyučovacích metod a ukážeme, jak ji lze využít k podpoře kritického myšlení, kreativity a samostatnosti žáků, následně se zaměříme na možnosti využití této metody při práci s vybranými literárními texty (v našem případě konkrétně se dvěma žánrově odlišnými textovými výňatky).

Badatelsky orientovaná výuka (BOV)

Metoda badatelsky orientované výuky rozvíjí schopnost samostatné práce žáků, podporuje jejich porozumění tématu a aktivní zapojení do výuky (blíže Dostál, 2015, s. 40); učitel je obrazně „nutí hledat a objevovat“ při práci s textem, případně s jiným audiovizuálním materiálem. BOV je induktivní metoda, takže žáci sami vyvozují a formulují závěry, učitel zde figuruje spíše jako jejich průvodce.¹ Za významný

¹ Metoda BOV představuje aktuální směr v edukaci, popularizována byla např. také v rámci programu ČT edu (detaillnější představení a náměty na výuku viz [online] dostupné z <<https://edu.ceskatelevize.cz/okruh/badatelska-vyuka>>).